

Georg Wilhelm Friedrich Hegel
Fenomenológia
ducha

GEORG WILHELM FRIEDRICH HEGEL

Fenomenológia ducha

Grunt

Bratislava 2020

Z nemeckého originálu

G.W. F. Hegel: *Phänomenologie des Geistes*

(Felix Meiner Verlag, Hamburg 2006)

preložila Patrícia Elexová.

Vedecká redakcia: Róbert Maco a Miroslav Marcelli

Jazyková redakcia: Róbert Maco

Grafický návrh obálky s použitím fotografie autorky prekladu: Michal Kováč

V edícii Grunt v roku 2020 vydala Patrícia Elexová.

Translation © Patrícia Elexová

Afterword © Róbert Maco

ISBN 978-80-570-2292-3 (EPUB)

ISBN 978-80-570-2293-0 (MOBI)

OBSAH

PREDHOVOR

1. VEDA O FENOMENOLÓGII DUCHA [ÚVOD]

- I. ZMYSLOVÁ ISTOTA alebo „toto“ a mienenie
- II. VNÍMANIE; alebo vec a klam
- III. SILA A UM, jav a nadzmyslový svet
- IV. PRAVDA ISTOTY SEBA SAMÉHO
 - A. Samostatnosť a nesamostatnosť sebauvedomenia; panstvo a rabstvo
 - B. Sloboda sebauvedomenia; stoicizmus, skepticizmus a nešťastné vedomie
- V. ISTOTA A PRAVDA ROZUMU
 - A. Pozorujúci rozum
 - a. Pozorovanie prírody
 - b. Pozorovanie sebauvedomenia *v jeho čistote a v jeho vzťahu k vonkajšej skutočnosti*; logické a psychologické zákony
 - c. Pozorovanie vzťahu sebauvedomenia k jeho bezprostrednej skutočnosti; fyziognomika a frenológia
 - B. Uskutočnenie rozumového sebauvedomenia prostredníctvom seba samého
 - a. Slasť a nevyhnutnosť
 - b. Zákon srdca a pomätenosť domýšľavosti
 - c. Cnosť a beh sveta
 - C. Individualita, ktorá si je reálna sama osebe a pre seba
 - a. Duchovná zvieracia ríša a podvod, čiže vlastná vec
 - b. Zákonodarný rozum
 - c. Rozum, overujúci zákon
- VI. DUCH
 - A. Pravý duch, mravnosť
 - a. *Mravný svet*, ľudský a božský zákon, muž a žena
 - b. Mravné konanie, ľudské a božské vedenie, vina a osud
 - c. Právny stav
 - B. Sebeodcudzený duch; vzdelanosť
 - I. Svet sebeodcudzeného ducha
 - a. Vzdelanosť a jej ríša skutočnosti
 - b. Viera a čistý vhl'ad
 - II. Osvietenstvo
 - a. Boj osvietenstva s poverčivosťou
 - b. Pravda osvietenstva
 - III. Absolútna sloboda a hrôza
 - C. Sebou si istý duch. Moralita
 - a. Morálny svetonázor
 - b. Prekrúcanie
 - c. Svedomie, krásna duša, zlo a jeho odpúšťanie
- VII. NÁBOŽENSTVO
 - A. Prírodné náboženstvo
 - a. Svetelná podstata
 - b. Rastlina a zviera
 - c. Dielmajster

- B. Umelecké náboženstvo
 - a. Abstraktné umelecké dielo
 - b. Živé umelecké dielo
 - c. Duchovné umelecké dielo
 - C. Zjavené náboženstvo
- VIII. ABSOLÚTNE VEDENIE

DOSLOV

PREDHOVOR

Vysvetlenie, aké obyčajne predchádza nejakému spisu v predhovore – o ciele, aký si v ňom kladie jeho autor, ako aj o podnetoch k nemu a o vzťahu, v akom sa podľa neho nachádza k iným predchádzajúcim alebo súčasným spracovaniam toho istého predmetu – sa zdá v prípade filozofického spisu nielen nadbytočné, ale pre povahu veci dokonca až neprimerané a odporujúce účelu. Čokoľvek z toho, čo by bolo vhodné povedať o filozofii v predhovore – napríklad nejaké historické *uviedenie* tendencie a stanoviska, všeobecného obsahu a výsledkov, čiže akýsi zhuk zmätených tvrdení a uistení o tom, čo je pravdivé – totiž nemožno pokladať za spôsob, akým sa má vykladať filozofická pravda. – Aj preto, že filozofia sa podstatne nachádza v živle všeobecnosti, ktorá v sebe zahŕňa zvláštne, viac než u iných vied sa u nej vyskytuje zdanie, akoby už cieľ alebo posledné výsledky vyjadrovali vec samu, a to dokonca v jej dokonalej podstate, oproti čomu je výklad vlastne tým nepodstatným. Naopak, ak máme všeobecnú predstavu o tom, čo je napríklad anatómia, povedzme poznanie častí tela, skúmaných v ich neživom jestvovaní, sme presvedčení, že vec samu, obsah tejto vedy, sme si ešte neosvojili a že okrem tohto musíme vynaložiť úsilie na zvláštne. – Ďalej, pri takom zoskupení poznatkov, ktoré nosí meno veda neoprávnene, sa diskusia o ciele a podobných všeobecnostiach neodlišuje od historického a nepojmového spôsobu, akým sa hovorí aj o obsahu samom, o nervoch, svaloch a tak ďalej. Pri filozofii by, naopak, nastala nezrovnalosť, že by takýto spôsob použila, hoci by sama poukazovala na to, že je neschopný uchopiť pravdu.

Určovanie vzťahu, aký filozofické dielo podľa vlastného presvedčenia zaujíma k iným úsiliam o ten istý predmet, je takto zavlečením cudzorodého záujmu a zatemňuje to, na čom pri poznaní pravdy záleží. Podľa toho, aký pevný je pre mienku protiklad pravdivého a nepravdivého, zvykne tiež očakávať buď súhlas, alebo protirečenie s daným filozofickým systémom a v akomkoľvek vyhlásení o ňom bude vidieť iba buď jedno, alebo druhé. Rozmanitosť filozofických systémov nechápe ako postupné rozvíjanie pravdy, ale vidí v nej iba protirečivosť. Puk rozvinutím sa kvetu zmizne a dalo by sa povedať, že kvet ho vyvrátil; rovnako plodom sa kvet vyhlasuje za nepravdivé jestvovanie rastliny a ako pravda rastliny nastupuje na miesto kvetu plod. Tieto formy sa nielen odlišujú, ale sa aj potláčajú ako navzájom nezlučiteľné. No ich spojená povaha ich zároveň robí momentmi organickej jednoty, kde nielenže si neodporujú, ale jedno je rovnako nevyhnutné ako druhé a až táto rovnaká nevyhnutnosť tvorí život celku. No protirečenie nejakému filozofickému systému jednak nezvykne samo seba chápať takýmto spôsobom, jednak tiež vedomie, ktoré tento filozofický systém chápe, ho zväčša nevie zbaviť jeho jednostranností alebo im zabrániť, a rozpoznať

v podobe toho, čo sa javí ako sporné alebo odporujúce si, momenty, ktoré sa navzájom nevyhnutne potrebujú.

Možno sa zdá, že požadovanie takýchto vysvetlení ako aj ich uspokojovanie sa zaoberá tým podstatným. V čom by mohlo byť jadro filozofického spisu vyjadrené lepšie než v jeho cieľoch a výsledkoch, a prostredníctvom čoho by sa tieto ciele a výsledky mohli rozpoznať presnejšie než prostredníctvom ich odlišnosti od ostatného, čo doba v tejto sfére produkuje? Ak sa však má takéto konanie pokladať za viac než začiatok poznávania, ak sa má pokladať za skutočné poznávanie, treba ho skôr zaradiť medzi úskoky, ktoré vec samu obchádzajú a zdanie vážnosti spájajú so zdaním usilovania sa o vec, ktorým sa však v skutočnosti neobťažujú. – Vec sa totiž nevyčerpáva jej *účelom*, ale až jej *vykonaním*, a ani *výsledok* nie je *skutočným* celkom, ale je ním až spolu so svojím stávaním; cieľ sám osebe je neživým všeobecným, ako je tendencia čírym pudením, ktorému ešte chýba jeho skutočnosť; a holý výsledok je mŕtvola, ktorú tendencia necháva za sebou. – Rovnako je *rôznosť* skôr *hranicou* veci; je tam, kde vec prestáva, alebo je tým, čím vec nie je. Takéto zaoberanie sa účelom alebo výsledkami, tak ako aj odlišnosťami a posudzovaním jedného a druhého, sú preto ľahšou prácou, než by sa mohlo zdať. Totiž, namiesto zaoberania sa vecou je takáto činnosť vždy mimo nej; namiesto zotrávania v nej a sebazabudnutia v nej takéto vedenie siaha vždy po inom, a ostáva skôr pri sebe samom, než aby bolo pri veci a oddávalo sa jej. – Čosi, čo má dôkladne vypracovaný obsah je najľahšie posúdiť, ťažšie je to pochopiť a najťažšie je to, čo obidvoje zjednocuje – podať jeho výklad.

So vzdelávaním a vypracúvaním sa z bezprostrednosti substanciálneho života sa vždy musí začať tak, že najprv je potrebné nadobudnúť poznatky o všeobecných zásadách a hľadiskách a prepracovať sa k myšlienke veci ako takej. Rovnako dôležité je podoprieť ju dôvodmi alebo vyvrátiť, uchopiť konkrétnu a bohatú plnosť jej určenosti, vedieť o nej riadne rozhodnúť a vysloviť o nej vážny súd. Až tento začiatok vzdelávania vytvorí priestor pre vážnosť naplneného života, ktorá vedie k skúsenosti veci samej, a ak k tomu pristúpi ešte aj to, že vážnosť pojmu zostúpi do hĺbky veci, tak takéto poznanie a posúdenie si uchová patričné miesto v diskusii.

Pravou podobou, v ktorej existuje pravda, môže byť iba vedecký systém pravdy. Predsavzal som si spolupracovať na tom, aby sa filozofia priblížila forme vedy – s cieľom, aby sa mohla vzdať svojho mena *lásky k múdrosti* a byť *skutočným vedením*. Vnútorne nevyhnutnosť toho, aby bolo vedenie vedou, spočíva v jeho povahe a uspokojivo to vysvetliť môže iba výklad filozofie samej. No vonkajšia nevyhnutnosť, ak sa, odhliadnuc od náhodnosti osoby a individuálnych podnetov, uchopí všeobecným spôsobom, je tá istá ako vnútorná, v podobe, v akej čas predstavuje jestvovanie jej momentov. Poukázať na to, že je načas pozdvihnúť

filozofiu na vedu, by bolo jediným pravým oprávnením pokusov, ktoré majú tento účel, pretože toto pozdvihnutie by ukázalo nevyhnutnosť tohto účelu, ba zároveň by ho i dosiahlo.

Viem, že keď sa pravá podoba pravdy kladie do vedeckosti – alebo, čo je to isté, keď sa tvrdí, že živlom existencie pravdy je výlučne *pojmem* – zdá sa to v protirečení s istou predstavou a jej dôsledkami, ktorá v presvedčení doby vystupuje s rovnako neoprávnenými nárokmi, ako veľmi je rozšírená. Zdá sa preto, že nebude nadbytočné toto protirečenie vysvetliť, hoci tu nemôže byť toto vysvetlenie ničím iným než uistením, rovnako ako je ním i to, proti čomu smeruje. Ak totiž pravda existuje iba v tom alebo skôr iba ako to, čo sa nazýva raz nazeranie, inokedy bezprostredné poznanie absolútna, náboženstvo, bytie – nie ako bytie v centre božskej lásky, ale ako bytie tohto centra samo – tak vychádzajúc z tohto sa aj pre výklad filozofie požaduje skôr protiklad formy pojmu. Absolútno sa nemá pojmovo chápať, ale sa má cítiť a nazerať, slovo sa nemá riadiť pojmom absolútna, ale má vyjadrovať cítenie a nazeranie absolútna.

Ak sa jav takejto požiadavky uchopí v jeho všeobecnej súvislosti a nahliadne sa na stupni, na ktorom je v súčasnosti sebauvedomený duch, tento duch sa ocitá mimo substanciálneho života, ktorý inak viedol v živle myšlienky – mimo tejto bezprostrednosti svojej viery, mimo uspokojenia a bezpečia istoty, ktorú malo vedomie o svojej zmierenosti s podstatou a jej všeobecnou, vnútornou a vonkajšou prítomnosťou. Z tohto živilu nevystúpil iba do druhého krajného člena bezsubstančnej reflexie seba do seba samého, ale aj nad ňu. Nielenže sa mu jeho podstatný život stratil, ale aj si je vedomý tejto straty a konečnosti, ktorá je jeho obsahom. Odvrátiac sa od mláta, vyznávajúc, že sa ocitol v ťažkostiach a sťažujúc sa na ne, nežiada teraz od filozofie ani tak *vedenie* o tom, čím *je*, ako skôr to, aby až jej prostredníctvom opäť dospel k nastoleniu onej substanciality a dôkladnosti bytia. Vychádzajúc v ústrety tejto potrebe teda filozofia nemá ani tak odomykať uzamknutú substanciu a pozdvihnúť ju k sebauvedomeniu – nemá jej chaotické vedomie privádzať späť k myslenému poriadku a jednoduchosti pojmu, ale má skôr zmiešať, čo myšlienka roztriedila, potlačiť rozlišujúci pojem a privodiť cítenie podstaty, nemá poskytovať ani tak *vhľad*, ako skôr *povznesenie*. Krása, svätosť, večnosť, náboženstvo a láska sú návradou, ktorá je potrebná na prebudenie chuti zahryznúť sa; nie pojem, ale extáza, nie chladne postupujúca nevyhnutnosť veci, ale prekypujúce nadšenie má byť postojom a smerodajným rozširovaním bohatstva substancie.

Tejto požiadavke zodpovedá vypäté a takmer horlivo a podráždene vyzerajúce úsilie o vytrhnutie ľudí z ponorenosti do zmyslového, nízkeho a jednotlivého a o zameranie ich pohľadu na hviezdy; akoby im hrozilo, že celkom zabudnú na božské, uspokojia sa s prachom a vodou ako červy. Kedysi mali ľudia nebesá vyzdobené rozsiahlym bohatstvom myšlienok a obrazov. Význam všetkého, čo je, sa nachádzal v lúči svetla, ktorým to bolo späť

s nebesami; namiesto aby pohľad spočíval v *tejto* prítomnosti, kĺzal sa po tomto vlákne nahor, k božskej podstate, k akejsi, ak to tak možno povedať, zásvetnej prítomnosti. Duchovný zrak bolo treba násilím zameriavať na pozemské a držať ho pri ňom; a bol potrebný dlhý čas, aby sa oná jasnosť, akú malo iba nadpozemské, zapracovala do neurčitosti a zmätenosti zmyslu všetkého svetského a aby sa pozornosť, zameraná na prítomné ako také, ktorá sa nazýva *skúsenosťou*, stala zaujímavou a platnou. – Zdá sa, že teraz hrozí opačné nebezpečenstvo, zmysel, ktorý je tak pevne zakorenený v pozemskom, že je potrebné rovnaké násilie, aby sa nadeň povzniesol. Duch je taký zbadačený, že sa zdá, akoby podobne ako pútnik v piesočnej púšti, túžiaci po dúšku obyčajnej vody, túžil už len po osviežení chatrným pocitom božského vôbec. O veľkosti jeho straty vypovedá, že duch sa s ním uspokojuje.

Táto skromnosť pri prijímaní alebo skúposť pri dávaní však vede nesvedčí. Kto hľadá iba vytrženie, kto túži po tom, aby svoju pozemskú rozmanitosť jestvovania a myšlienky zahalil hmlou a po neurčitom pôžitku tejto neurčitej božskosti, môže sa porozhliadnuť, kde to nájde; ľahko objaví prostriedky na to, aby si sám niečo vysníval a nadchýnal sa tým. Filozofia sa však musí vystríhať toho, aby chcela privádzať do vytrženia.

Ešte menej si smie táto skromnosť, ktorá sa vzdáva vedy, nárokovať, aby takéto nadšenie a zahmlenosť boli čímsi vyšším než veda. Toto profetické rečenie sa domnieva, že zotráva priamo v stredobode a v hĺbke, s pohrdaním hľadá na určenosť (*horos*) a zámerne sa drží ďaleko od pojmu a nevyhnutnosti ako od reflexie, ktorá sídli iba v konečnosti. Okrem prázdnej šírky však môže byť aj prázdna hĺbka. Zatiaľ čo tá prvá je extenziou substancie, ktorá sa vlieva do konečnej rozmanitosti bez sily udržať ju spolu, tá druhá je bezobsažnou intenzitou, ktorá je ako rýdza sila zachovávajúc sa bez rozšírenia totožná s povrchnosťou. Sila ducha je iba taká veľká ako jej prejav, jeho hĺbka iba taká hlboká, ako veľmi si trúfa rozšíriť sa vo svojom výklade a stratiť sa v ňom. – Zároveň keď toto bezpojmové substanciálne vedenie predstiera, že osobitosť sebesti je ponorená v podstate a že filozofuje pravdivo a posvätné, skrýva pred sebou, že namiesto aby bolo oddané Bohu, svojim pohrdaním mierou a určením umožňuje raz to, aby v ňom vládla náhodnosť obsahu a raz to, aby obsahu vládla jeho vlastná svojvôľa. Ľudia, ktorí sa oddávajú nespútanému kvaseniu substancie, sa domnievajú, že zastieraním sebauvedomenia a vzdávaním sa umu sú *jeho* vyvolenými, že Boh im poskytne múdrosť v spánku; čo takýmto spôsobom v spánku naozaj počnú a zrodia, sú preto opäť iba sny.

Nie je, mimochodom, ťažké vidieť, že naša doba je dobou zrodu a prechodu k novému obdobiu. Duch sa rozišiel s doterajším svetom svojho jestvovania a svojich predstáv, chystá sa ponoriť ho do minulosti a pracuje na svojom pretvorení. Nikdy síce nie je v pokoji, vždy je v neustálom pohybe. No ako u dieťaťa po dlhom období tichej výživy prvý nádych preruší onú pozvoľnosť postupného rastu – kvalitatívny skok – a odrazu sa dieťa narodí, tak vzdelávajúci

sa duch pomaly a potichu dozrieva v ústrety novej podobe, uvoľňuje jednu čiastku stavby svojho predchádzajúceho sveta po druhej a rozkolísanosť tohto sveta naznačujú iba jednotlivé symptómy; ľahkomyselnosť a nuda, ktoré sa v jeho pretrvávajúcej podobe rozmáhajú, neurčité tušenie čohosi neznámeho, sú predzvest'ou toho, že sa blíži čosi iné. Toto postupné rozdrobovanie, ktoré nemenilo fyziognómiu celku, naruší záblesk svitania, v ktorom naraz povstane útvar nového sveta.

Ibaže, dokonalú skutočnosť má toto nové rovnako málo ako práve narodené dieťa; a je bytostne dôležité nespúšťať to zo zreteľa. Prvá podoba, v ktorej nové vystupuje, je iba jeho bezprostrednosťou alebo jeho pojmom. Ako nie je hotová budova, ak je položený iba jej základ, tak ani dosiahnutie pojmu celku nie je týmto celkom samým. Sme nespokojní, ak nám na mieste, kde si želáme vidieť dub so silným kmeňom, široko rozvetvenými konármi a hromadami lístia, ukážu žalud'. Tak ani veda, koruna sveta ducha, nie je na svojom začiatku dokonalá. Začiatok nového ducha je produktom ďalekosiahlej premeny rozmanitých foriem vzdelanosti, je odmenou za mnohorako spletnú cestu a rovnako mnohonásobné úsilie a námahu. Je celkom, ktorý sa zo svojej postupnosti, ako aj zo svojho rozvinutia vrátil k sebe, jeho nastavším *jednoduchým pojmom*. Skutočnosť tohto jednoduchého celku však spočíva v tom, že ony útvary, ktoré sa stali momentmi, sa opäť nanovo rozvíjajú a utvárajú, no vo svojom novom živle, v nastavšom zmysle.

Zatiaľ čo na jednej strane je prvý jav nového sveta najprv iba do svojej *jednoduchosti* zahaleným celkom alebo svojím všeobecným základom, naopak vedomie si ešte vždy v spomienke sprítomňuje bohatstvo predchádzajúceho jestvovania. V novo sa zjavujúcej podobe mu chýba šírka a rôznosť obsahu; ešte viac mu však chýba rozvinutosť formy, prostredníctvom ktorej sú s istotou určené rozdiely a pevne usporiadané ich vzťahy. Bez tejto rozvinutosti veda nemá všeobecnú *zrozumiteľnosť*, a navonok akoby bola iba ezoterickým vlastníctvom nemnohých jednotlivcov; – ezoterickým vlastníctvom preto, lebo najprv sa vyskytuje iba vo svojom pojme alebo ako svoje vnútro; niekoľkých jednotlivcov preto, lebo jej nerozvinutý jav robí jej jestvovanie jednotlivým. Až to, čo je úplne určené, je zároveň exoterické, pochopiteľné a môže sa stať vyučovateľným vlastníctvom všetkých. Umová forma vedy je všetkým sa ponúkajúca a pre všetkých urovnaná cesta k vede, a oprávnenou požiadavkou vedomia, ktoré k nej pristupuje, je, aby prostredníctvom umu dospelo k rozumovému vedeniu; um je totiž myslenie, čisté „ja“ vôbec; a umové je to, čo je už známe a čo majú veda a nevedecké vedomie spoločné, to, prostredníctvom čoho má vedomie bezprostredný prístup k vede.

Veda, ktorá je ešte iba na začiatku, a teda ešte nedospela ani k úplnosti detailu, ani k dokonalosti formy, je za to vystavená výčitkám. Ak by sa však mali tieto výčitky týkať jej podstaty, boli by rovnako neoprávnené, ako je nepripustné nechcieť uznať požiadavku tejto

rozvinutosti. Zdá sa, že tento protiklad je tým najdôležitejším uzlom, s ktorým sa moria dnešní vzdelanci a v ktorom si ešte patrične nerozumejú. Jedna ich časť sa dovoľáva zrozumiteľnosti a bohatstva materiálu, druhá prinajmenšom zrozumiteľnosťou poháda a dovoľáva sa bezprostrednej rozumovosti a božskosti. Hoci tú prvú časť umlčuje či už sila pravdy, alebo tiež nadšenie druhej časti, a hoci sa, pokiaľ ide o základ vecí, cíti premožená, tak pokiaľ ide o ony požiadavky, predsa sa cíti neuspokojená; tieto požiadavky sú totiž oprávnené, nie však naplnené. Jej mlčanie len spolovice patrí víťazstvu, spolovice totiž patrí nude a ľahostajnosti, ktoré bývajú dôsledkom ustavične podnecovaného očakávania bez následného naplnenia prísľubov.

Pokiaľ ide o obsah, tá druhá časť si ho občas poľahky rozširuje. Na svoju pôdu znáša množstvo materiálu, totiž to, čo je už známe a usporiadané, a keďže prednostne sa zaoberá zvláštnosťami a kuriozitami, zdalo by sa, že tým skôr má to ostatné, s čím sa už vedenie svojim spôsobom vysporiadalo, a zároveň že ovláda aj to ešte neusporiadané; a tak akoby všetko bolo podriadené absolútnej idei, ktorá akoby bola vo všetkom rozpoznaná a dospela až do štádia široko rozvinutej vedy. Ak sa však táto šírka skúma bližšie, ukazuje sa, že nevznikla tým, že jedno a to isté by sa samo utváralo rozličnými spôsobmi, ale že je iba beztvarym opakovaním jedného a toho istého, čo sa vonkajškovo uplatňuje na rozličný materiál a nadobúda nudné zdanie rôznosti. Ak vývoj nespočíva v ničom inom než v takomto opakovaní tej istej formuly, idea, ktorá je síce pre seba pravdivá, fakticky stále ostáva stáť na svojom začiatku. Ak vediaci subjekt dookola uplatňuje jednu nehybnú formu na všetko dané, ak sa materiál vnára do tohto nehybného živlu zvonku, tak ani toto, a ani svojvoľné nápady, týkajúce sa obsahu, nie sú naplnením toho, čo sa požaduje. Nie sú to totiž podoby, ktorých bohatstvo vyviera samo zo seba a ktorých rozdielnosť určuje samu seba. Skôr je to jednotvárny formalizmus, ktorý dospieva len k rozdielu v látke, a to iba tým, že tento rozdiel je už hotový a známy.

Formalizmus pritom túto monotónnosť a abstraktnú všeobecnosť vyhlasuje za absolútno; uisťuje, že nespokojnosť s ňou je neschopnosťou zaujať absolútne stanovisko a pevne sa ho pridržať. Ak inokedy na vyvrátenie nejakej predstavy stačila už holá možnosť predstavovať si čosi nejakým iným spôsobom, a tá istá číra možnosť, všeobecná myšlienka, mala tiež celú pozitívnu hodnotu skutočného poznávania, tak tu vidíme, ako sa rovnako všeobecnej idei v tejto forme neskutočnosti pripisuje všetka hodnota a ako sa za špekulatívny spôsob skúmania vyhlasuje rozpúšťanie rozlíšeného a určeného, alebo skôr jeho uvrhávajúce do bezodnej priepasti, ktoré už ďalej nie je rozvinuté a ani oprávnené ním samým. Skúmanie nejakého jestvovania, ako je v *absolútne*, tu nespočíva v ničom inom, než že sa o ňom hovorí ako o niečom; no v absolútne, v $A=A$, vraj ničoho takého niet, v ňom je vraj všetko jedným. Postaviť proti rozlišujúcemu a naplnenému, prípadne naplnenie hľadajúcemu a požadujúcemu

poznaniu toto jedno vedenie, že v absolútne je všetko rovnaké – alebo vydávať *absolútne* tohto vedenia za noc, v ktorej sú, ako sa vravieva, všetky kravy čierne, je naivita prázdnoty poznania. – Formalizmus, na ktorý sa novoveká filozofia sťažuje a haní ho a ktorý opäť sama v sebe splodila, nezmizne z vedy – aj keď je jeho nedostatočnosť známa a pociťovaná – dovedy, kým si poznávanie absolútnej skutočnosti dokonale neujasní svoju vlastnú povahu. Keďže všeobecná predstava, predchádzajúca pokusu o jej výklad, uľahčuje pochopenie tohto výkladu, bude užitočné, ak ju na tomto mieste aspoň približne naznačíme, pri čom budeme zároveň sledovať zámer odstrániť pri tejto príležitosti niektoré obvyklé formy, ktoré sú prekážkou filozofického poznávania.

Podľa môjho názoru, ktorý musí byť zdôvodnený výkladom systému samého, záleží všetko na tom, aby sa pravdivé nechápalo a nevyjadrovalo ako *substancia*, ale v rovnakej miere aj ako *subjekt*. Zároveň treba poznamenať, že substancialita v sebe zahŕňa rovnako všeobecné alebo *bezprostrednosť vedenia*, ako aj tú *bezprostrednosť*, ktorá je *bytím* alebo *bezprostrednosťou pre* vedenie. – Keď chápanie Boha ako jednej substancie poburovalo dobu, v ktorej bolo toto určenie vyslovené, dôvod tohto pobúrenia spočíval na jednej strane v inštinkte, že sebauvedomenie tým iba zaniklo a nezachovalo sa; na druhej strane je však *všeobecnosťou*, tou istou jednoduchosťou alebo nerozlíšenou, nehybnou substancialitou i opak, ktorý trvá na myslení ako myslení; a keď, po tretie, myslenie so sebou zjednocuje bytie substancie ako takej a *bezprostrednosť* alebo nazeranie chápe ako myslenie, záleží ešte na tom, či toto intelektuálne nazeranie opäť neupadá do zotrvačnej jednoduchosti a či samu skutočnosť nepredstavuje neskutočným spôsobom.

Živá substancia je ďalej bytie, ktoré je popravde *subjektom*, alebo, čo znamená to isté, ktoré je popravde skutočným len potiaľ, pokiaľ je pohybom kladenia seba samého alebo sprostredkovaním medzi stávaním sa iným a sebou samým. Ako subjekt je čistou *jednoduchou negativitou*, a práve tým rozdvojením jednoduchého alebo protikladnou zdvojenosťou, ktorá je opäť negáciou tejto ľahostajnej rôznosti a jej protikladu; len táto *znovu sa nastoľujúca* rovnosť alebo reflexia seba samého v inobytí – a nie *pôvodná* jednota ako taká alebo *bezprostredná* jednota ako taká, je tým, čo je pravdivé. Je stávaním seba samého, kruhom, ktorý svoj koniec predpokladá ako svoj účel a začína sa ním, a je skutočný len prostredníctvom svojho zavŕšeného vykonania.

Život Boha a božské poznávanie by teda bolo možné vyjadriť ako hranie sa lásky samej so sebou; ak však tejto ideii chýba vážnosť, bolesť, trpezlivosť a práca negatívneho, poklesne na úroveň kazateľstva, ba dokonca až k fádnosti. *Osebe* je tento život neskalenou rovnakosťou a jednotou so sebou samým, ktorá sa vážne nezaobrá inobytím a odcudzením, a ani prekonaním tohto odcudzenia. No toto „*osebe*“ je abstraktnou všeobecnosťou, pri ktorej sa

odhliada od jeho prirodzenej povahy *byť pre seba*, a tým vôbec od samopohybu formy. Ak sa forma vyhlási za rovnú podstate, tak je práve preto nedorozumením domnievať sa, že poznávanie by sa mohlo uspokojiť s „osebe“ alebo s podstatou, a s formou sa neunúvať; – že absolútna zásada alebo absolútne nazeranie by sa mohli zaobísť bez uplatnenia tejto zásady alebo bez rozvinutia tohto nazerania. Práve preto, že forma je podstate tak podstatne vlastná, ako si je vlastná sama podstata, podstatu nemožno chápať a vyjadrovať iba ako podstatu, t. j. ako bezprostrednú substanciu alebo ako čisté sebanazeranie božského, ale práve tak ako *formu*, a to v celom bohatstve rozvinutej formy; až tým sa podstata uchopí a vyjadrí ako skutočnosť.

Pravda je celok. Celok je však iba podstata, završujúca sa prostredníctvom svojho vývoja. O absolútne treba povedať, že je podstatne *výsledkom*, že až na *konci* je tým, čím je popravde; a práve v tomto spočíva jeho povaha, že je skutočnosťou, subjektom alebo stávaním sa pre seba. Nech by sa zdalo akokoľvek protirečivé, že absolútne sa má pojmovo chápať podstatne ako výsledok, krátka úvaha toto zdanlivé protirečenie odstráni. Začiatok, princíp alebo absolútne, ako sa vyslovuje najprv a bezprostredne, je iba všeobecnom. Rovnako, ako keď vyslovím slovo *všetky* zvieratá, nemožno toto slovo pokladať za zoológiu, je očividné, že ani slová božskosť, absolútne, večnosť atď., nevyslovujú to, čo je v nich obsiahnuté; – a iba takéto slová fakticky vyjadrujú nazeranie ako bezprostredne. Čo je viac než takéto slovo, hoci aj len prechod k vete, je *stávaním sa iným*, ktoré sa musí vziať späť, teda sprostredkovaním. Práve toto sprostredkovanie je však to, čo sa rozhodne odmieta, akoby sme sa tým, že sa z neho robí viac než iba to, že nie je ničím absolútnym a vôbec nie je v absolútne, vzdávali aj absolútneho poznania.

Toto odmietanie však fakticky pochádza z neoboznámenosti s povahou sprostredkovania a absolútneho poznávania samého. Sprostredkovanie totiž nie je nič iné než pohybujúca sa seberovnosť alebo reflexia v sebe samom, moment pre seba súcneho „ja“, čistá negativita alebo *jednoduché stávanie*. „Ja“ alebo stávanie vôbec, toto sprostredkovanie je práve pre svoju jednoduchosť stávajúcou sa bezprostrednosťou a bezprostrednom samým. – Je preto zneuznaním rozumu, ak sa reflexia chápe ako vylúčená z pravdivého, a nie ako pozitívny moment absolútna. Ona je tým, čo robí pravdu výsledkom, rovnako však prekonáva aj tento protiklad k stávaniu pravdy; toto stávanie je totiž rovnako jednoduché, a preto sa neodlišuje od formy pravdy, ktorá sa vo výsledku ukazuje ako *jednoduchá*; je skôr práve touto navrátenosťou do jednoduchosti. – Ak aj embryo je *osebe* človekom, *pre seba* ním nie je; pre seba je ním až ako vzdelaný rozum, ktorý sám seba *urobil* tým, čím je *osebe*. Až to je jeho skutočnosť. No tento výsledok je sám jednoduchou bezprostrednosťou, pretože je sebauvedomenou slobodou, ktorá spočíva sama v sebe a ktorá protiklad neodsunula bokom a nezanecháva ho tam, ale je s ním zmierená.

Povedané možno vyjadriť aj tak, že rozum je *účelná činnosť*. Povýšenie údajnej prírody nad zneuznané myslenie a predovšetkým vylúčenie vonkajšej účelnosti úplne pripravilo formu *účelu* o kredit. No účel – aj podľa Aristotelovho vymedzenia prírody ako účelnej činnosti – je to bezprostredné, nehybné, čo samo uvádza do pohybu, teda je subjektom. Jeho abstraktná hybná sila je *bytím pre seba* alebo čistou negativitou. Výsledok je iba preto to isté, čo začiatok, lebo začiatok je účelom; – alebo skutočné je iba preto to isté, čo jeho pojem, lebo bezprostredné ako účel má samo v sebe sebosť alebo čistú skutočnosť. Dosiahnutý účel alebo jestvujúce skutočno je pohyb a rozvinuté stávanie; práve tento nepokoj je však sebosť; a s onou bezprostrednosťou a jednoduchosťou začiatku je rovnaké preto, lebo je výsledkom, tým, čo sa vrátilo do seba – týmto do seba vráteným je však práve sebosť, a sebosť je na seba sa vzťahujúcou rovnakosťou a jednoduchosťou.

Potreba predstavovať si absolútne ako *subjekt* si poslúžila vetami ako: *Boh* je večnosť alebo morálny poriadok sveta, alebo láska atď. V takýchto vetách sa pravda kladie priamo ako subjekt, nevystupuje však ako pohyb reflektovania sa do seba samého. Veta takéhoto druhu sa začína slovom *Boh*. Toto slovo ako také je iba zvukom bez zmyslu, čírym menom; až predikát hovorí, *čím je*, až on je jeho naplnením a významom; prázdny začiatok sa až týmto koncom stáva skutočným vedením. Zatiaľ z toho nie je zrejmé, prečo sa nehovorí iba o večnosti, morálnom poriadku sveta atď., alebo ako v staroveku o čistých pojmoch, o bytí, jednom atď., teda o tom, čo tvorí význam, bez toho, aby sa k tomu pripájal ešte aj zvuk bez zmyslu. Týmto slovom sa však práve označuje, že tým, čo sa kladie, nie je bytie alebo podstata alebo všeobecno vôbec, ale čosi v sebe reflektované, subjekt. Ibaže, zároveň sa to iba anticipuje. Subjekt sa prijíma ako pevný bod, na ktorom sú ako na svojej opore pripevnené predikáty prostredníctvom pohybu, prináležiaceho tomu, kto o ňom vie, pričom tento pohyb sa nepokladá za prináležiaci bodu samému; iba jeho prostredníctvom by však obsah vystupoval ako subjekt. Takým spôsobom, akým je tento pohyb uspôsobený, mu nemôže prináležať; no za predpokladu onoho bodu ani nemôže byť uspôsobený inak, môže byť iba vonkajškový. Preto anticipácia, že absolútne je subjektom, nielenže nie je skutočnosťou tohto pojmu, ale ju dokonca znemožňuje, lebo anticipácia ho kladie ako nehybný bod, zatiaľ čo skutočnosť je samopohybom.

Medzi mnohými dôsledkami, ktoré vyplývajú z povedaného, možno vyzdvihnúť ten, že vedenie je skutočné len ako veda alebo ako *system*, a len takto ho možno vykladať. A ďalej, že takzvaná zásada alebo princíp filozofie, ak je pravdivý, je zároveň tiež nepravdivý už preto, lebo je zásadou alebo princípom. – Je preto ľahké vyvrátiť ho. Vyvrátenie spočíva v tom, že sa ukáže jeho nedostatok; a nedostatočný je preto, lebo je iba všeobecným alebo princípom, iba začiatkom. Ak je vyvrátenie dôkladné, berie a rozvíja sa z princípu samého a nedeje sa prostredníctvom protikladných uistení a nápadov. Vyvrátenie by teda vlastne bolo rozvinutím

začiatku, a tým doplnením jeho nedostatočnosti, keby neprehliadalo, že skúma iba jeho *negatívnu* stránku a neuvedomuje si svoj postup a výsledky, aj pokiaľ ide o jeho *pozitívnu* stránku. – Naopak, naozaj *pozitívne* rozvedenie začiatku je zároveň v rovnakej miere aj negatívnym postojom k nemu, totiž k jeho jednostrannej forme byť ešte len *bezprostredne* alebo byť *účelom*. Preto ho možno brať aj ako vyvrátenie toho, čo tvorí *základ* systému, lepšie však ako ukázanie toho, že *základ* alebo princíp systému je fakticky iba jeho *začiatkom*.

Že pravda je skutočná iba ako systém alebo že substancia je podstatne subjektom, vyjadruje predstava, ktorá sa o absolútne vyslovuje ako o *duchu* – čo je najvznešenejší pojem, prináležiaci novoveku a jeho náboženstvu. Iba duchovné je *skutočným*; ono je podstatou či tým, čo je *osebe* – je *vzťahujúcim* sa či určeným, je *inobytím* a *bytím pre seba* – a v tejto určenosti či vo svojom bytí mimo seba, ostávajúcim v sebe samom – čiže je *osebe* a *pre seba*. – Týmto bytím osebe a pre seba je však najprv pre nás alebo *osebe*, čiže je duchovnou *substanciou*. Musí ním však byť aj *samo pre seba* – musí byť vedením o duchovne a vedením o sebe ako o duchu; to znamená, musí si byť *predmetom*, no rovnako bezprostredne musí byť aj *sprostredkovaným* predmetom, to znamená predmetom prekonaným, v sebe reflektovaným. *Pre seba* je iba pre nás, ak je jeho duchovný obsah plodený ním samým; ak je však pre seba aj sebe samému, toto seba plodenie, čistý pojem, je pre neho zároveň predmetným živlom, v ktorom má svoje jestvovanie; a takýmto spôsobom je vo svojom jestvovaní sám pre seba v sebe reflektovaným predmetom. – Duch, ktorý vie takýmto spôsobom o sebe ako o duchu, je *veda*. Ona je jeho skutočnosťou a ríšou, ktorú si duch buduje vo svojom vlastnom živle.

Čisté seba poznávanie v absolútnom inobytí, tento éter *ako taký*, je základom a pôdou vedy alebo *vedením všeobecne*. Začiatok filozofie tvorí predpoklad alebo požiadavka, aby sa vedomie nachádzalo v tomto živle. No sám tento živle má svoje završenie a priehľadnosť len pohybom svojho stávania. Je to čistá duchovnosť alebo všeobecno, ktoré je na spôsob jednoduchej bezprostrednosti. Pretože je to bezprostrednosť ducha, pretože substancia je vôbec duch, je *vyjasnenou podstatnosťou*, reflexiou, ktorá sama je jednoduchá alebo je bezprostrednosťou, bytím, ktoré je reflexiou v sebe samom. Veda zo svojej strany od sebauvedomenia žiada, aby sa povznieslo do tohto éteru, aby mohlo žiť a žilo s ňou a v nej. Na druhej strane individuum má právo žiadať, aby mu veda poskytla aspoň rebrík, ktorý ho privedie k tomuto stanovisku. Jeho právo sa zakladá na jeho absolútnej samostatnosti, o ktorej vie, že mu prináleží v každej podobe jeho vedenia, pretože v každej podobe, nech už je vedou uznaná alebo nie a nech je jej obsah akýkoľvek, je individuum zároveň absolútnou formou alebo má *bezprostrednú istotu* seba samého, a teda má, ak sa uprednostní tento výraz, nepodmienené *bytie*. Zatiaľ čo stanovisko vedomia, vedieť o predmetných veciach v protiklade k sebe samému a o sebe v protiklade k veciam, je z pohľadu vedy *iným* – zatiaľ čo pre vedu je to, v čom je vedomie samo pri sebe, skôr stratou ducha – tak vedomiu je naopak živle vedy

vzdialeným zázvetím, v ktorom už nepatrí samo sebe. Každá z týchto dvoch častí sa tej druhej javí ako prevrátenie pravdy. Že sa prirodzené vedomie bezprostredne zveruje vede, je pokus o chôdzu dolu hlavou, ktorý vedomie podniká bez toho, aby vedelo, čo ho k tomu priťahuje; pudenie zaujať túto neobvyklú pozíciu a pohybovať sa v nej je násilím, ktoré sa zdá rovnako zbytočné, ako je nečakané, no od vedomia sa očakáva, že ho na sebe spácha. – Nech je veda sama v sebe čím chce, vo vzťahu k bezprostrednému sebauvedomeniu vystupuje ako čosi voči nemu prevrátené, alebo, keďže bezprostredné sebauvedomenie je princípom skutočnosti a keďže pre seba je mimo nej, veda má formu neskutočnosti. Preto má onen živel so sebou zjednotiť alebo skôr ukázať, že a ako prináleží jej samej. Ak jej chýba skutočnosť, je iba „osebe“, je účelom, ktorý je zatiaľ iba vnútrom, nie je ako duch, ale zatiaľ iba ako duchovná substancia. Má sa prejaviť navonok a stať sa samou pre seba, čo neznamená nič iné, než že má sebauvedomenie klásť ako totožné so sebou.

Táto *fenomenológia* ducha ako prvá časť systému poskytuje výklad tohto stávania *vedy vôbec*, čiže stávania *vedenia*. Vedenie, ako je najprv, čiže *bezprostredný duch*, je bezduchým, čiže *zmyslovým* vedomím. Aby sa stalo skutočným vedením alebo aby splodilo živel vedy, ktorým je jej čistý pojem, k tomu sa musí prepracovať dlhou cestou. – Toto stávanie, pozostávajúce zo svojho obsahu a podôb, v ktorých vystupuje, sa javí ako čosi iné, než ako uvedenie nevedeckého vedomia do vedy; a tiež ako čosi iné než zdôvodnenie vedy; – a rovnako sa nejaví ani ako nadšenie, ktoré s absolútnym vedením prepukne bezprostredne ako výstrel z pištole a s inými stanoviskami sa vyrovnáva vyhlásením, že ich vôbec nezaregistrovalo.

Úlohu viesť individuum od jeho nevzdelanosti k vedeniu bolo treba pochopiť v jej všeobecnom zmysle, a všeobecné individuum, svetového ducha, bolo treba preskúmať v jeho vzdelávaní. – Pokiaľ ide o ich vzájomný vzťah, vo všeobecnom indivíduu sa ukazuje každý moment, ktorým nadobúda konkrétnu formu a vlastnú podobu. Zvláštne individuum je však neúplný duch, konkrétna podoba, ktorej celé jestvovanie pripadá jedinej určenosti, a tie ostatné sú v nej prítomné len v nezreteľných kontúrach. V duchu, ktorý stojí vyššie než nejaký druhý, nižšie konkrétne jestvovanie pokleslo na nenápadný moment; čo bolo predtým vecou samou, je už iba stopa; jej podoba je zahalená a stala sa jednoduchým odtieňom. Touto minulosťou prechádza individuum, ktorého substanciou je vyššie stojaci duch, ako ktosi, kto sa podujíma prístupit' k vyššej vede a prechádza prípravnými poznatkami, ktoré si osvojil už dávno, aby si sprítomnil ich obsah; pripomína si ich bez toho, aby pri nich zotrval so záujmom a dlhšie. Tak každý jednotlivito prechádza aj stupňami vzdelania všeobecného ducha, no ako podobami, ktoré už duch odložil, ako stupňami cesty, ktorá je už vybudovaná a vydláždená; podobne i pri poznatkoch vidíme, že to, čo v minulých dobách zamestnávalo zrelého ducha mužov, pokleslo na poznatky, cvičenia či dokonca hry pre chlapcov a v pedagogickom postupe rozpoznávame tieňový náčrt svetových dejín vzdelania. Toto minulé jestvovanie je už nadobudnutým

vlastníctvom všeobecného ducha, ktorý tvorí substanciu individua, čiže jeho neorganickú prirodzenosť. – Z tohto hľadiska potom vzdelávanie individua spočíva v tom, aby si toto bohatstvo osvojilo, aby v sebe strávilo jeho neorganickú prirodzenosť a zmocnilo sa jej. To však nie je nič iné, než že si všeobecný duch, čiže substancia dáva svoje sebauvedomenie, že v sebe plodí svoje stávanie a svoju reflexiu.

Veda predstavuje tento pohyb vzdelávania tak v jeho obšírnosti a nevyhnutnosti, ako aj v utváraní toho, čo už pokleslo na moment a vlastníctvo ducha. Cieľom je vhlád ducha do vedenia. Netrzeplivosť si žiada nemožné, totiž dosiahnutie cieľa bez prostriedkov. Na jednej strane je treba vydržať *dlžku* tejto cesty, pretože každý moment je nevyhnutný – na druhej strane pri každom momente treba *zotrvať*, pretože každý sám je celou individuálnou podobou a absolútne bude preskúmaný len vtedy, ak sa jeho určenosť skúma ako celok alebo konkrétne, čiže ako celok v osobitosti tohto určenia. – Keďže substancia individua, keďže dokonca svetový duch mal trzeplivosť prechádzať týmito formami v dlhých časových obdobiach a prevziať na seba obrovskú prácu svetových dejín, a keďže nemešiu prácu musel vynaložiť aj na dosiahnutie vedomia o sebe, ani individuum nemôže pochopiť svoju substanciu mešou prácou; pritom ho to však bude stáť menej námahy, pretože *osebe* je už táto práca vykonaná – obsah je už skutočnosťou zahladenou na možnosť a zdolanou bezprostrednosťou. Ako už *myslený* je obsah vlastníctvom individuality; už nejde o to, premeniť *jestvovanie* na *bytie osebe*, ale o premenenie bytia *osebe* na formu *bytia pre seba*, pričom spôsob, akým sa to má urobiť, je potrebné určiť bližšie.

Pri tomto pohybe je individuum ušetrené prekonávania *jestvovania*; čo však ostáva, je *predstava* a *oboznámenosť* s formami. Jestvovanie prevzaté späť do substancie je prostredníctvom tejto prvej negácie prenesené do živlu sebesti najprv iba *bezprostredne*; zatiaľ teda má ten istý charakter nepochopenej bezprostrednosti či nehybnej ľahostajnosti ako jestvovanie samo, čiže prešlo iba do *predstavy*. – Tým sa to zároveň stalo *známym*, takým, že duch je s tým už hotový, preto v tom už nezotráva svojou činnosťou, a teda ani záujmom. Ak je činnosť, ktorá je s jestvovaním hotová, bezprostredným či jestvujúcim sprostredkovaním, a tým iba pohybom zvláštného ducha, ktorý neuchopuje sám seba, tak vedenie je naopak zamerané proti takto vznikajúcej predstave, proti oboznámenosti, je činnosťou všeobecnej sebesti a záujmom myslenia.

Známe ako také je nespoznané práve preto, že je *známe*. Je to ten najbežnejší sebaklam, ako aj klamanie iných, ak sa pri poznávaní čosi predpokladá ako známe a rovnako aj, ak sa strpí, že sa to predpokladá ako známe; napriek všetkému hovoreniu o veci takéto vedenie nevie, ako na tom je a nepohne sa z miesta. Subjekt a objekt atď., Boh, príroda, um, zmyslovosť atď. sa bez uváženia kladú za základ ako čosi známe a platné a tvoria pevné body tak pre východisko, ako

aj pre návrat. Pohyb sa deje medzi nimi, nehybnými, a teda len na ich povrchu. Tak aj chápanie a overovanie spočíva v tom, že sa hľadá na to, či každý nachádza to, čo sa o nich hovorí, aj vo svojej predstave, či sa mu to takto javí a či je mu to známe, alebo nie.

Už *analyzovanie* nejakej predstavy, ako sa obvykle vykonávalo, nebolo ničím iným než prekonávaním formy oboznámenosti s ňou. Rozklad predstavy na jej pôvodné prvky je návratom k jej momentom, ktoré aspoňže nemajú formu vopred danej predstavy, ale tvoria bezprostredné vlastníctvo sebesti. Táto analýza síce dospieva len k *myšlienkam*, ktoré samy sú známymi, pevnými a nehybnými určeníami. Podstatným momentom je však toto *rozložené*, neskutočné samo; konkrétne je totiž samohybné len preto, že sa rozkladá a stáva neskutočným. Činnosť rozkladu je silou a prácou *umu*, najpodivuhodnejšej a najväčšej, alebo skôr absolútnej moci. Kruh, ktorý spočíva uzavretý v sebe a ako substancia uchováva svoje momenty, je bezprostredný, a preto neprekvapivý vzťah. No že z jeho obvodu oddelené akcidentálne ako také, previazané s ostatným a skutočné iba vo svojej spojitosti s ním, nadobúda vlastné jestvovanie a oddelenú slobodu, je obrovská moc negatívna; je to energia myslenia, čistého „ja“. Smrť, ak onú neskutočnosť chceme nazvať takto, je to najstrašnejšie, a zachovať, čo je mŕtve, si žiada tú najväčšiu silu. Bezvládna krása nenávidí um, pretože ten od nej žiada, čoho nie je schopná. Životom ducha však nie je život, ktorý sa obáva smrti a ktorý si chce zachovať svoju nepoškvrnenosť úpadkom, ale život, ktorý znesie smrť a udrží sa i v nej. Duch získa pravdivosť len tým, že v absolútnej rozorvanosti nájde sám seba. Touto mocou nie je ako pozitívno, ktoré odhliada od negatívna – ako keď o čomsi povieme, že je to nič alebo že je to nepravdivé, a potom, keď sme s tým takto hotoví, prejdeme k niečomu inému – ale je ňou iba tým, že hľadá negatívnu do tváre a zotrvá pri ňom. Toto zotrvanie je čarovnou silou, ktorá negatívno premieňa na bytie. –Táto sila je to isté, čo sme vyššie nazvali subjektom, ktorý tým, že vo svojom živle dáva jestvovanie určenosti, prekonáva abstraktnú, teda iba vôbec *súcnu* bezprostrednosť, a tým je pravou substanciou, teda bytím či bezprostrednosťou, ktorá svoje sprostredkovanie nemá mimo seba, ale je ním samým.

Že sa predstavované stáva vlastníctvom čistého sebauvedomenia, toto pozdvihnutie k všeobecnosti vôbec, je iba jedna stránka vzdelania, je to ešte nezavŕšené vzdelanie. – Staroveký spôsob štúdia sa od novovekého odlišuje tým, že staroveký bol skutočným prepracovaním prirodzeného vedomia. Skúšajúc každú stránku svojho jestvovania zvlášť a filozofujúc o všetkom, čo sa vyskytovalo, pretvorilo sa na skrz-naskrz sa uplatňujúcu všeobecnosť. Naopak v novoveku nachádza individuum abstraktnú formu pripravenú; úsilie uchopiť ju a osvojiť si ju je skôr bezprostredným kľíčením vnútra a skrátenejším plodením všeobecná, než jeho vyplývaním z konkrétnej a z rozmanitosti jestvovania. Teraz preto práca nespočíva ani tak v očisťovaní individua od bezprostrednej zmyslovosti a v jeho pretváraní na myslenú a mysliacu substanciu, ako skôr v uskutočňovaní a preduchovňovaní všeobecná

prekonaním pevných určitých myšlienok. Je však oveľa ťažšie rozpustiť pevné myšlienky než rozpustiť zmyslové jestvovanie. Dôvod sme uviedli už predtým; substanciou a živlom jestvovania týchto určení je „ja“, moc negatívna alebo čistá skutočnosť; naproti tomu substanciou zmyslových určení je iba bezmocná abstraktná bezprostrednosť alebo bytie ako také. Myšlienky sa stanú pohyblivými tým, že čisté myslenie, táto vnútorná *bezprostrednosť*, sa rozpozná ako moment, alebo tým, že čistá istota seba samého abstrahuje sama od seba; – nie že sa opustí, odsunie bokom, ale že sa vzdá *fixnosti* kladená seba samej, a to tak *fixnosti* čistého konkrétneho, ktorým je „ja“ samo v protiklade k rozlíšenému obsahu – ako aj *fixnosti* rozlíšených momentov, ktoré, kladené v živle čistého myslenia, majú účasť na onej nepodmienenosti „ja“. Týmto pohybom sa čisté myšlienky stávajú *pojмами*, a až tak sú tým, čím sú popravde, samopohybom, kruhmi, tým, čo je ich substanciou, teda duchovnými podstatnosťami.

Tento pohyb čistých podstatností tvorí povahu vedeckosti vôbec. Z hľadiska súvislosti svojho obsahu je tento pohyb nevyhnutnosťou a rozpracovaním svojho obsahu na organický celok. Rovnako i cesta, ktorou sa dosahuje pojem vedenia, sa prostredníctvom tohto pohybu stáva nevyhnutným a úplným stávaním, takže táto príprava prestáva byť náhodným filozofovaním, ktoré sa upína na tie či oné predmety, vzťahy a myšlienky nedokonalého vedomia, prípadne filozofovaním, ktoré sa pokúša zdôvodniť pravdu zmäteným rozumovaním, usudzovaním a vyvodzovaním dôsledkov z určitých myšlienok; naopak, táto cesta prostredníctvom pohybu pojmu obsiahne úplnú svetskú vedomia v jej nevyhnutnosti.

Takýto výklad tvorí *prvú* časť vedy i preto, že prvotné jestvovanie ducha nie je ničím iným než bezprostrednosťou alebo začiatkom, začiatok však ešte nie je jeho návratom do seba. *Živel bezprostredného jestvovania* je preto určenosťou, ktorou sa táto časť vedy odlišuje od ostatných častí. – Vyznačenie tohto rozdielu vedie k vysloveniu niektorých ustálených myšlienok, ktoré pri tom zvyčajne vystupujú.

Bezprostredné jestvovanie ducha, *vedomie*, má dva momenty, moment vedenia a moment k vedeniu negatívnej predmetnosti. Tým, že duch sa rozvíja a svoje momenty rozkladá v tomto živle, prináleží im tento protiklad a ony všetky vystupujú ako podoby vedomia. Veda o tejto ceste je vedou o *skúsenosti*, ktorou prechádza vedomie; substancia sa skúma tak, ako je ona i jej pohyb predmetom vedomia. Vedomie vie a chápe iba to, čo je v jeho skúsenosti; v nej je totiž iba duchovná substancia, a to ako *predmet* jej sebesti. Duch sa však stáva predmetom, pretože on je týmto pohybom stávania sa *sebe* samému *iným*, t. j. stávania sa *predmetom svojej sebesti*, a je i pohybom prekonania tohto inobytia. A skúsenosťou sa nazýva práve tento pohyb, ktorým sa odcudzuje bezprostredne, nezakúseno, t. j. abstraktno či už zmyslového bytia, alebo iba mysleného jednoduchého, a ktorým sa potom z tejto odcudzenosti vracia

k sebe, a až takto sa predstavuje vo svojej skutočnosti a pravde a stáva sa vlastníctvom vedomia.

Nerovnosť, vystupujúca vo vedomí medzi „ja“ a substanciou, ktorá je jeho predmetom, je ich rozdiel, *negatívno* vôbec. Možno ho pokladať za *nedostatok* oboch, je však ich dušou alebo ich hýbateľom; preto v staroveku niektorí chápali *prázdno* ako hýbateľa, keďže hýbateľa síce pokladali za *negatívno*, toto negatívno však ešte nepokladali za seboť. – Hoci sa toto negatívno javí najprv ako nerovnosť „ja“ a predmetu, v rovnakej miere je nerovnosťou substancie samej so sebou. Čo sa zdá, že sa deje mimo nej, ako činnosť zameriavajúca sa na ňu, je jej vlastná činnosť a substancia sa ukazuje podstatne ako subjekt. Tým, že to ukázala úplne, duch urobil svoje jestvovanie rovným svojej podstate; je si predmetom taký, aký je, a abstraktný prvok bezprostrednosti a oddelenosti vedenia a pravdy je odstránený. Bytie je absolútne sprostredkované; – je substanciálnym obsahom, ktorý je rovnako bezprostredne vlastníctvom „ja“, ako je seboťný či ako je pojmom. Týmto sa fenomenológia ducha uzatvára. Tým, čo si v nej duch pripravuje, je živel vedenia. V ňom sa rozkladajú momenty ducha vo *forme jednoduchosti*, ktorá vie, že si je sama svojím predmetom. Už sa nerozpadajú na protiklad bytia a vedenia, ale ostávajú v jednoduchosti vedenia, sú pravdou vo forme pravdy a ich odlišnosť je iba odlišnosťou obsahu. Ich pohyb, ktorý sa v tomto živle organizuje do celku, je *logika* alebo *špekulatívna filozofia*.

Keďže tento systém skúsenosti ducha sa zaoberá iba jeho *javom* a postup od neho k vede o *pravde*, ktorá má *podobu* pravdy, sa zdá ako číro negatívny, niekto by možno chcel ostať ušetrený tohto negatívneho ako *nepravdivého* a žiadať priamy prístup k pravde. Ved' načo sa zaoberať nepravdivým? – Na to, o čom bola reč už vyššie, že ihneď by sa malo začať s vedou, tu treba odpovedať z toho hľadiska, ako je to vôbec s negatívnym ako *nepravdivým*. Najmä takéto predstavy bránia prístupu k pravde. To je pre nás podnetom hovoriť o matematickom poznávaní, pokladanom nefilozofickým vedením za ideál, o ktorý sa vraj filozofia musí usilovať, hoci zatiaľ sa oň usilovala márne.

Pravdivé a *nepravdivé* patrí k tým určitým myšlienkam, ktoré sa pokladajú za nehybné vlastné podstaty, z ktorých jedna stojí tu a druhá tam bez akejkoľvek vzájomnej spojitosti, izolovane a nemenne. Proti tomu treba postaviť tvrdenie, že pravda nie je vyrazená minca, ktorá sa dáva v hotovosti a tak si ju aj možno ponechať. A nedáva sa ani nepravda, rovnako ako ani zlo. Zlo a nepravda nie sú síce až také zlé ako diabol, pretože v jeho podobe sa z nich dokonca robí zvláštny *subjekt*; ako nepravdivé a zlé sú iba *všeobecné*, hoci oproti sebe majú každá vlastnú podstatnosť. – Nepravdivé, pretože zatiaľ je tu reč iba o ňom, by bolo tým iným voči substancii, bolo by negatívnou substanciou, ktorá je ako obsah vedenia pravdou. No substancia sama je podstatne negatívnou, na jednej strane ako rozlíšenie a určenie obsahu, na druhej ako